

Hans Albin Larsson

Mellan verklighet och forskning — teorier kring jordbrukskvinnor och politik

I. Inledning

1. Kvinnohistoria, jordbrukskvinnor och politik

Kvinnans samhällsställning har vilat på hennes uppgift att bära, föda och amma barn. Gunhild Kyle konstaterar att i det patriarkaliska samhälle vi har utgå ifrån, har manliga makthavare tilldelat föderskan hennes roll i familj och stat. Födandet har påverkat arbetsfördelningen och detta har dragit till sig "starkt könsbundna komplex av seder och bruk, myter och värderingar, vilka fortfarande påverkar såväl individuella åsikter som politiska program och politiskt handlande".

Gunhild Kyle anger som den huvudsakliga kvinnohistoriska frågeställningen den konfliktsituation som industrialismen skapat för kvinnorna genom att dels ge dem formell jämställdhet med männen och dels radera den faktiska jämställdhet i arbetslivet, "som antagligen rådde inom stora delar av det agrara samhället".¹

Oavsett om konflikten mellan formell jämställdhet och reell ojämställdhet beror på industrialiseringen eller ej, är det vanligt att i kvinnohistoriska sammanhang utgå från att arbetslivet var mer jämställt i agrarsamhället än det blev i industrisamhället. Produktionens organisering i industrisamhället ses som orsak till den ändrade kvinnorollen. Kvinnans lott blev enligt detta synsätt att ta hand om reproduktion, barnuppfostran och hushållssysslor.²

En konsekvens av synsättet blir att jordbrukets arbetande kvinnor, som normalt räknas till dem som producerar, då rimligen även efter industrialiseringens genombrott måste ha levt under relativt jämställda villkor i förhållande till sina män. I så fall skulle ingen större konflikt ha förelegat för dem mellan formell och reell jämställdhet, vilket i sin tur betyder att de skulle haft mycket goda möjligheter att agera politiskt. Var de förvärvsarbetande jordbrukskvinnorna få, begränsar detta givetvis deras betydelse för helhetsbilden. Om de istället var betydligt fler än man trott inom kvinnoforskningen, då måste helhetsbilden å andra sidan ändras. Syftet med denna artikel är 1) att analysera den politiska organiseringen av jordbrukets kvinnor och 2) att påvisa att kvinnors politiska mobilisering *generellt inte* beror på om de deltar i produktionen eller ej.

Den moderna kvinnoforskningen rymmer ett antal modeller och teorier som söker förklara kvinnornas deltagande i det politiska livet. Då förklaringarna i princip baserar sig på historiska undersökningar om "arbetarkvinnor" och "borgerliga" kvinnor eller undersökningar av nutida förhållanden, dvs på ett begränsat underlag, är det betydelsefullt att pröva om de är användbara också att förklara det politiska beteendet hos jordbrukets kvinnor under 1900-talet. I vad mån jordbrukskvinnornas politiska beteende ger upphov till revidering eller komplettering av dessa förklaringsmodeller och teorier, är också av betydelse. Här behandlas jordbrukskvinnorna i politiskt organiserad form, Landsbygdens och Svenska landsbygdens kvinnoförbund (SLKF), under perioden från den kvinnliga rösträttens införande fram till 1960-talet, dvs till den tid då det kvinnliga genombrottet på arbetsmarknaden skedde och grunden för den moderna kvinnodebatten lades.

2. *Kvinnopolitiska forskningsfält*

Kvinnoforskningen ses av sina utövare som ett korrektiv, ett komplement, till den tidigare helt mansdominerade forskningen. Maud Eduards delar in forskningsinsatserna i fyra typer.³ Först gäller det urvalsprocessen för politiskt deltagande, i princip de numera återkommande väljarundersökningarna. Det började med Tingstens "Political Behaviour" 1937. En rad beteenden och attityder redovisas, men "problemet är att analysen inte gäller kvinnornas verklighet utan männens". De bakomliggande, outtalade normerna har inte satts ifråga, endast befasts. Några nya insikter har inte kunnat förmedlas, menar Eduards. En annan inriktning av denna forskning gäller hur kvinnor organiserar sig, speciellt kvinnorörelsens verksamhet och betydelse. Maud Eduards egen forskning har på detta område behandlat fakta om kvinnors och mäns politiska deltagande samt förklaringar till könsskillnaderna. Christina Carlssons undersökning av socialdemokratin och kvinnofrågorna 1880—1910, Yvonne Hirdmans motsvarighet om de följande decennierna, tvärprojektet om Centerns kvinnoförbund, Helena Streifferts sociologiska avhandling om Fredrika Bremerförbundet, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund samt Svenska kvinnors vänsterförbund, hör också till området. Samma gäller för Abby Petersens analyser av könsskillnaderna till exempel i kärnkraftsfrågan.⁴

Ett andra forskningsområde gäller det politiska arbetet i olika organ, hur intressen formuleras och tillvaratas, hur politiska beslut kommer till, politikens innehåll och kultur etc. Nya infallsvinklar är här att reda ut intressebegreppet, kartlägga kvinnors och mäns engagemang i olika frågor, analysera kvinnornas krav och hur de tas emot samt se till mans- och kvinnokulturens yttringar i politiken. En väsentlig fråga är om man kan förvänta sig annan politik om det fanns fler kvinnor i politiken. Här kan nämnas Drude Dahlerups undersökningar om nordiska kvinnliga politikernas upplevelser i och utanför politiken och på det kommunalpolitiska planet, Gun Hedlund-Ruths svenska samt Ottar Helle-

viks och Torild Skards norska studier. Torild Skard, som undersökt könsskillnaderna i den norska kommunalpolitiken, menar att det också är rekryteringsprocessen som utestänger kvinnorna, däremot inte brister i deras motivation. Detta resonemang ligger nära Berit Ås' tankar om manliga härskartekniker som ett medel att dominera politiken.⁵

Det tredje forskningsfältet gäller de politiska beslutens innehåll och effekter. En viktig fråga är jämställdhetspolitikens verkliga betydelse. Som Gunnar Qvist påpekat, var det arbetsmarknadens behov och inte några principer om jämställdhet som låg bakom kvinnornas stora ökning i arbetslivet.⁶

Det fjärde forskningsområdet handlar om politisk teori, om hur samhället ser ut, borde se ut och förändras, om människans roll i sammanhanget, om politikens och maktens väsen. Anna G Jonasdottir har översiktligt beskrivit "kvinnoteori" och därvid utgått från begrepp som könsroller, kvinnokultur, patriarkat samt kvinnors ekonomiska ställning. Jonasdottir behandlar de feministiska helhetsperspektiven och de grundläggande förklaringarna till kvinnoförtrycket. Kvinnoforskarna har påverkats av inte bara marxismen, utan även av psykoanalysen, den icke-marxistiska strukturalismen och existentialismen.⁷ Som helhet kan konstateras att det finns knappast någon tänkbar förklaring som gäller omfattningen och karaktären av kvinnornas politiska deltagande som inte har formulerats i teoretisk form. Samtidigt är det uppenbart att politiska kvinnoorganisationer inte ägnats stort intresse, trots att dessa förbund just utgör exempel på kollektivt och politiskt agerande kvinnor. Inte ens den nyligen utkomna "Handbok i svensk kvinnohistoria" (G. Kyle, red) tar upp dem till behandling.

II. Jordbrukskvinnorna och kvinnohistorien

1. Statistiken över förvärvsarbete

Många kvinnohistoriker stödjer sig på folkräkningarnas siffror, men kan man verkligen lita på dem? Stämmer den förvärvsstatistik som återfinns där? Anita Nyberg har i en artikel i KVT 1987 visat på väldiga felaktigheter i förvärvsstatistiken och det gäller inte bara folkräkningarna. Den förvärvsstatistik som används "praktiskt taget alltid" när kvinnors arbete diskuteras, är hämtad från Silenstam (1970). Anita Nyberg menar att kvinnoforskarna, som ofta har en kritisk inställning till nationalekonomisk teori, accepterar förvärvsstatistiken.⁸ Detta leder till felaktigheter vad gäller bedömningen av särskilt jordbrukskvinnornas förvärvsfrekvens.

Begreppet "förvärvsarbete" har ändrats under årens lopp. I folkräkningarna användes tidigare beteckningen yrkesverksam. Anita Nyberg visar att *synen på* jordbrukarhustrurs/-dötrars arbete spelar en mycket större roll för den kvinnliga förvärvsstatistiken än vad definitionen av förvärvsarbete gör. I emigrationsutredningens betänkande från 1909 delar Nils Wohlin in jordbruksbefolk-

ningen i "närande" och "tärande". De som deltar i arbetet ses som "närande" och endast barn under 15 år, vissa åldringar och handikappade ses som "tärande". Wohlins indelning ger som resultat att mäns och kvinnors förvärvsintensitet ligger på i stort samma nivå 1751—1900.⁹ Sten Carlsson däremot, utgår från folkräkningarnas resultat och får fram helt andra siffror i sina sammanställningar av dessa. Han undersöker också en senare tidsperiod. Visserligen företer båda könen en likartad utveckling, men, i Carlssons sammanställning, på helt olika nivåer vad gäller andelen förvärvsarbete. Folkräkningarna räknar jordbrukare, andra egna företagare, lönearbetare m fl som förvärvsarbetande. Medhjälpande familjemedlemmar, såsom jordbrukardöttrar och -söner ingår också. Skillnaden, i jämförelse med Wohlin, ligger i att folkräkningarna inte räknar jordbrukarhustrurna som förvärvsarbetande.¹⁰

En annan bild av utvecklingen visas i Per Silenstams sammanställning över arbetskraftens utveckling i Sverige 1870—1965. Silenstam utgår, liksom Sten Carlsson, från folkräkningarna men räknar inte in jordbrukardöttrarna, men väl -sönerna, bland de förvärvsarbetande. Detta medför att den redovisade andelen förvärvsarbetande kvinnor sjunker ytterligare.¹¹ Anita Nyberg pekar på att denna snäva definition av kvinnligt förvärvsarbete är betydligt mer inskränkt än vad som använts av FN, exempelvis i fråga om tredje världens länder.¹² Den utesluter en väldig kvinnlig arbetsinsats som därigenom riskerar att mer eller mindre glömmas bort i statistik och teoribildning.

Vardagslivet på landsbygden präglades för både kvinnor och män av mångsyssleri. Backstugusittare, torpare och småbönder sökte sin försörjning genom att kombinera självhushåll och viss avsalu med jakt och fiske. Tillfälliga lönearbeten, hemslöjd, hemindustri och försäljning representerade betydande värden. Således var 1860 värdet av textiltillverkningen i hemmet större än värdet av den svenska järnvaruexporten.¹³ "Männen tog säsongsarbeten som rallare, anläggningsarbetare, skogshuggare, forkarlar m m medan hustrun skötte småbruket tillsammans med barnen. Män och kvinnor bärgade egna och andras skördar, plockade potatis och rovor. Kvinnorna stod på torget, gick runt och sålde fisk, hjälpte till vid byk, slakt, yste, begravningar, bröllop och kalas".¹⁴

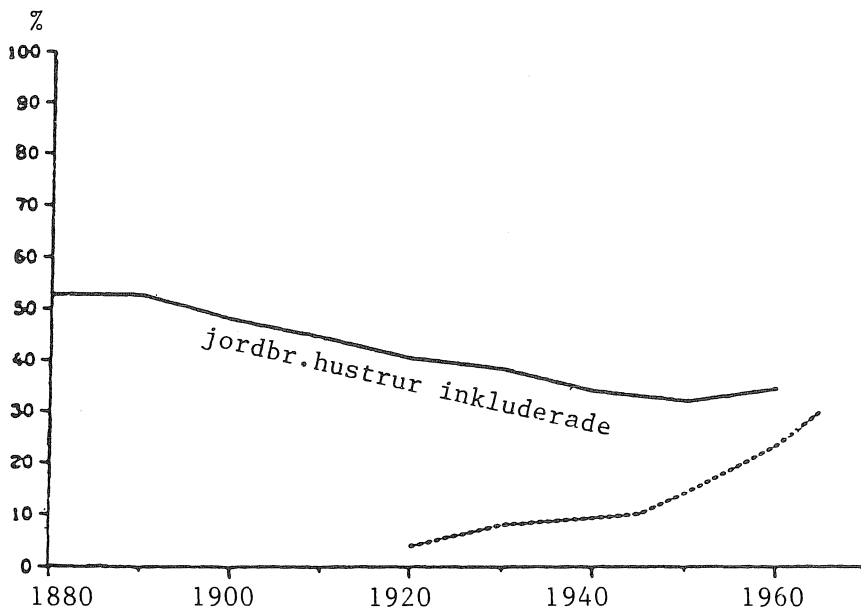
Felbedömningen av det kvinnliga förvärvsarbetet har, då det gäller jordbrukarhustrur, sin bakgrund i en underskattning av deras arbetstid. I den offentliga utredningen om arbetarfrågan inom det svenska jordbruket 1932 betraktas hustrur och barn till statare och torpare rentav som "tärande" befolkningselement.¹⁵ Större betydelse än bedömningen av arbetstiden och definitionen av förvärvsarbete har emellertid själva synen på manligt och kvinnligt arbete haft, skriver Anita Nyberg. Inte ens arbetsuppgifterna avgör om kvinnors arbete räknas som förvärvsarbete eller inte. Avgörande är om arbetet är inkomstbringande eller inte i dagens betydelse av ordet, dvs om det finns anknytning till en marknad, antingen via anställning mot lön eller inkomster från eget företagande. Männen räknas däremot som förvärvsarbetande oberoende av om deras arbete hade en marknadsanknytning eller ej.¹⁶

I Silenstams sammanställning räknas allt betalt och obetalt jordbruksarbete

för män som förvärvsarbete men för kvinnor som hushållsarbete. Jordbrukarhustrur och -döttrar bedöms således inte utifrån sina arbetsuppgifter utan utifrån sin relation till en man, make eller far. Anita Nyberg understryker betydelsen av detta, då särskilt Silenstams sammanställning "ständigt" används, inte minst av kvinnoforskare. "Den används mycket ofta och den styr våra tankar".

Om man synliggör det kvinnliga jordbruksarbetet och annat arbete, som inte medtagits i förvärvsstatistiken, får man fram helt andra siffror än de som normalt används. Av diagram 1 framgår att gifta kvinnors deltagande i produktionen minskade med industrialiseringen men ingalunda genomgick någon tvär djupdykning. Hemmafrun skapades men kvinnors deltidsarbete blir inte som ofta anges en nutida företeelse, utan snarare den normala livsformen. "Den period då en relativt stor andel av de gifta kvinnorna kunde ägna sig helt åt hushållsarbete blir då en unik situation, inte det allmängiltiga fram till våra dagar".¹⁷

Diagram 1: Giftnas förvärvsintensitet om jordbrukshustrur räknas som förvärvsarbetande respektive inte räknas med i statistiken

Källa: Nyberg A: Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1987:1. Silenstam, tab A15

Det finns således särskild anledning att se närmare på just den kvinnogrupp som förbisetts i statistiken, jordbrukskvinnorna, och deras politiska beteende. Passar de hypoteser och förklaringsmodeller som formulerats i samband med forskning om arbetarkvinnor och borgerskapets kvinnor också på jordbrukets

kvinnor? De måste förvisso räknas in bland de förvärvsarbetande kvinnorna och deras antal var ännu 1930 så stort som ca 800 000, dvs nära en fjärdedel av alla yrkesverksamma.¹⁸

2. Jordbrukskvinnornas politiska organisering

Kvinnoförbunden uppstår

Genom författningsreformen 1921 utökades den svenska väljarkåren till att omfatta över hälften av befolkningen, vilket ska jämföras med att 19% hade rösträtt tio år tidigare.

Medvetenheten om att en ny stor väljargrupp, kvinnorna, skulle träda fram och påverka politiken medförde att intresset för denna grupp ökade hos de politiska partierna. Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund (SSKF) tillkom 1920, men kvinnoklubbar hade funnits sedan 1892. Det moderata kvinnoförbundet (MKF) bildades 1920 under namnet Centrala kvinnorådet. En fristående moderat kvinnoorganisation (SMKF) hade dock startats 1915, delvis som en reaktion mot högerns negativa hållning till den kvinnliga rösträtten. Folkpartiets kvinnoförbund bildades 1935 men hade som föregångare Föreningen Frisinnade Kvinnor som tillkom 1914. Även de kommunistiska kvinnorna hade en egen organisation under tiden 1917—29.¹⁹

Rösträttsreformen var sålunda en sporre för organiserandet av kvinnorna. Rösträtten gjorde dem också viktigare för männen i partierna. Uppenbarligen sågs en fast kvinnoorganisation som nödvändig för att kunna mobilisera kvinnliga väljare att delta i de allmänna valen. Man upptäckte också att kvinnoförbunden var användbara i agitationen för att vinna över olika samhällsgrupper till det egna partiet. Landsbygdsbefolkningen var självklart föremål för sådana försök från olika håll. SSKF riktade sin propaganda mot "lantarbeterskorna"; hustrur till småbönder och inom jordbruket anställda kvinnor. Högern riktade å sin sida in sig på att behålla förankringen bland medelstora och välbeställda bönder och bondefrivinnor. Bondeförbundet och dess kvinnliga sympatisörer var tidigt medvetna om konkurrensen från andra partier och kvinnoförbund. Bondeförbundets förtroenderåd uppmanade sommaren 1919 sina kretsföreningar att agitera för att kvinnorna skulle ansluta sig till partiet. 1921 bildades också en kvinnoorganisation, "Landsbygdens kvinnoförbund", vilken i hög grad stod och föll med sin drivande kraft, Frida Sjöberg. Genom Bondeförbundets Tidnings AB i Falköping, där Frida Sjöberg var anställd, startades en kvinnotidning. Hon företog också många agitations- och organisationsresor i landet. Då Frida Sjöberg flyttade utomlands några år senare avstannade dock verksamheten och upphörde. Det skulle dröja tio år innan ett nytt kvinnoförbund med anknytning till Bondeförbundet bildades. Detta skedde 1932—33, då Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund (SLKF) startades. Förbundets tillkomst kan betraktas som ett led i den totalmobilisering av jordbruksbefolkningen som skedde 1929—33, till följd av jordbrukskrisen.²⁰

Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund (SLKF)

Inte bara tiden för tillkomsten skiljer SLKF från övriga politiska kvinnoförbund. Det fanns från början ingen kvinnlig politisk tradition eller etablerade kvinnopolitiker att knyta an till. SLKF utvecklades snabbt till en stor organisation. Små ekonomiska resurser inom förbundet och hos medlemmarna själva nödvändiggjorde stor försiktighet med utgifter. Visst bistånd från både partiet och SLU vid själva starten var en förutsättning för de tidigaste årens verksamhet. SLKF var långt in på 1950-talet beroende av att partiets ombudsmän i distrikten också ombesörjde de administrativa sysslorna för kvinnoförbundet.

Diagram 2: Antal CKF-distrikt 1932—45

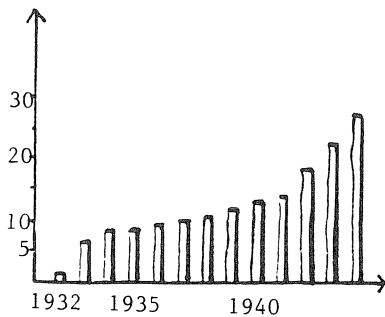

Diagram 3: Antal studiecirklar 1944—62

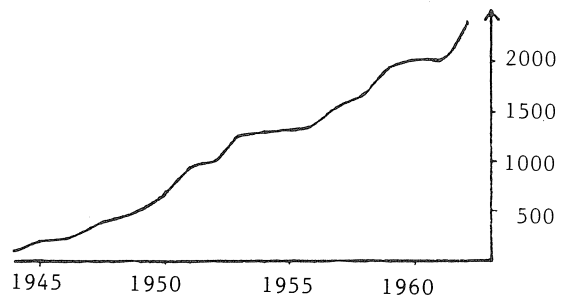
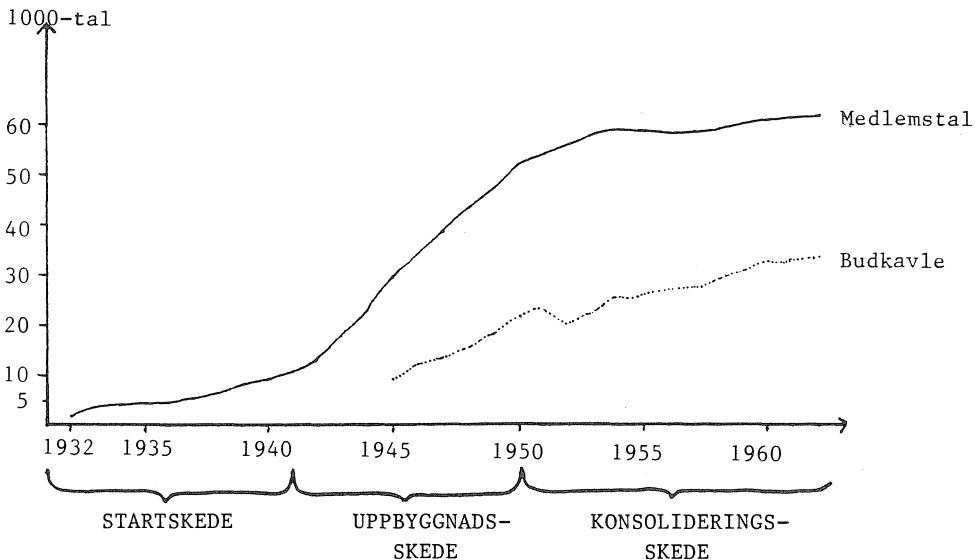

Diagram 4: Antal medlemmar och Budkavleprenumerationer (1000-tal) 1932—62

Trots att förbundets egna ledande funktionärer ibland misströstade över framtidsutsikterna, p g a den svaga ekonomin, tillkom ständigt nya medlemmar. Distriktens antal ökade också snabbt. År 1944 hade de blivit 27 stycken. Trots tillväxten hade förbundet inte sina ledande personer lokaliserade till en och samma plats. Tvärtom var de verksamma från så olika orter som Långås i Halland (förbundssekreteraren och förbundsexpeditionen), Njutånger i Hälsingland (förbundsordföranden), Lillpite i Norrbotten (riksorganisatören) och Malmö (förbundstidningens redaktionssekreterare). Inte förrän 1951, då förbundssekreteraren varit riksdagsledamot i fem år, flyttade förbundsexpeditionen till Stockholm.

Mot slutet av 1950-talet försökte SLKF bygga ut sin organisation till städer och tätorter. Detta möjliggjordes genom en av lotterier förbättrad ekonomi och p g a att distriktens organisation förbättrats med införandet av deltidanställda ombudsmän (organisatörer). Ställer man samman diagram där både antalet medlemmar, distrikt, prenumeranter på Budkavle och antalet studiecirkel framgår, kommer det att se ut som ovan (diagram 2—4).

Som framgår kan man dela in perioden 1932—ca 1960 i tre skeden. De sammanfaller med decennierna 1930-, 1940- och 1950-talen. 1930-talet var startskede för förbundet. Med ett ännu blygsamt medlemsantal utvecklades rutiner och organisationen byggdes stegvis ut geografiskt. Under 1940-talet, som var ett verkligt uppbyggnadsskede, skedde en oerhörd medlemsökning, studiecirkelverksamheten började och förbundstidningen Budkavle kom till. 1950-talet blev ett konsolideringsskede då förbundets medlemsökning planade ut på en hög nivå. Samtidigt blev den interna organisationen stabiliserad och studiecirkel och kurser fortsatte att öka.

En väsentlig del av orsaken till att SLKF, samtidigt med att landsbygdskvinnorna snabbt minskade i antal, lyckades bygga upp sin organisation och fick den att växa snabbt för att sedan bli etablerad, torde stå att finna i förbundets verksamhet och dess uppläggning. SLKF kom att fylla flera funktioner för landsbygdskvinnorna. Förbundet var på samma gång en "facklig", en politisk och en social organisation.

Den fackliga verksamheten tog sig uttryck i att förbundet aktivt drev på för att förbättra arbetsförhållandena för medlemmarna, till exempel för införandet av elektricitet, vatten och avlopp, för bättre arbetsredskap i hemmen (dvs tekniska hjälpmedel), för bättre bostadsstandard, semester, sjukpenning, pension, daghem etc.

Den politiska verksamheten utöver det nämnda, bestod i att förbundet framförde de värderingar i allmänna samhällsfrågor som medlemmarna omfattade, men kanske främst angående skolan och religionen. Förbundet agerade också med envishet för allehanda serviceförbättringar på landsbygden.

Den sociala verksamheten utgjordes av själva mötesverksamheten. SLKF blev en kontaktorganisation för landsbygdens kvinnor. Förbundets mycket svaga ekonomi tvingade uppenbarligen fram en arbetsintensiv verksamhet, där den personliga kontakten inom avdelningarna tycks ha varit av stor betydelse.

Gemensamma verksamheter, som produktionen av handarbeten eller andra gåvoföremål, studiecirklar och penninginsamlingar är genomgående för förbundet under dess 30 första år. Förbundsordförandens propå "Ge dem en politisk kvart" vittnar om att mötesverksamheten i avdelningarna i första hand var inriktad på annat än politisk agitation.

Förbundets flerfaldiga funktion synes vara den viktigaste orsaken till att SLKF, trots dålig ekonomi och trots en snabbt minskande grupp av landsbygdskvinnor, förmådde etablera sig, växa och bli till en icke obetydlig påtryckarorganisation i samhället.²¹

3. Teorierna och jordbrukskvinnorna

Klassolidaritet och "automatiktänkande"

I sin indelning av kvinnohistorien drar Gunnar Qvist gränsen mellan "det förindustriella samhället" och "emancipationsepoken" vid ca 1850. Den senare perioden varar, enligt Qvist, till ca 1920. Att de tidigare särskiljande lagarna ifråga om kön och klass ersattes med för alla medborgare lika gällande lagar påverkade självfallet också jordbrukskvinnorna, inte minst att de erhöll rösträtt. Den formella jämlikheten hade dock, enligt Qvist, berövat en växande andel av kvinnorna i arbetslivet den faktiska jämställdhet de ägt i bondesamhället.²² Denna beskrivning kan emellertid inte gälla jordbrukskvinnorna. Däremot finns en motsvarighet till det "automatiktänkande" som fanns hos åtminstone den manliga delen av arbetarrörelsen och hos exempelvis Clara Zetkin, nämligen att klasskampen då den störtar kapitalismen också befriar kvinnorna. Det egna gruppintresset, eller om man så vill, klassolidariteten, understryks starkt såväl vid bildandet av Landsbygdens Kvinnoförbund som tio år senare, vid bildandet av SLKF. En förutsättning för jordbrukets kvinnor att få det bättre, var, menade man, att hela jordbruksbefolkningen fick det bättre.

I uppropet inför bildandet av Landsbygdens Kvinnoförbund hävdas att högers, liberalernas och de socialistiska partiernas kvinnor "göra allt vad de kunna" för att få kvinnorna, även på landsbygden, att ansluta sig till deras respektive organisationer. "Nu är frågan, skola Sveriges jordbrukarekvinnor i andras boningar söka sina hem, skola de icke hellre sluta sig samman i en egen organisation". Utgångspunkten för resonemanget var att landsbygdens kvinnor "måste bibringas kunskap om förhållandena" för att de icke skulle lockas att rösta "mot sina egna". Då det dessutom fanns "en hel del frågor, som intressera kvinnorna, vilka männen icke ha någon förståelse för", skulle det vara såväl Bondeförbundet som landet till nytta om en dylik kvinnoförening bildades. Uppropet avslutas med orden: "må vi gemensamt sluta oss samman för att bevaka våra intressen och ett bättre arv skola vi kunna lämna till lantbrukets döttrar och söner".

Frida Sjöberg underströk vikten av att få kvinnor att intressera sig för Bondeförbundet och samhällsgagnande frågor. "Annars kommer jordbruksbefolkningen ... att bli slavar under kapitalismen och industrialismen".²³

Agitationen inriktades från början på att appellera till solidariteten och samhörighetskänslan bland landsbygdens och jordbrukets kvinnor. I provnumret för Landsbygdens Kvinnotidning 1921 hette det:

"Varför skall landsbygdens kvinnor alltid komma sist? Äro lantbrukarna mera efterblivna än andra näringsidkare när det gäller att skänka sina kvinnor en människovärdig tillvaro? Ja, det äro de. Icke vad beträffar dugligheten till idogt arbete. Bönderna äro efterblivna i organisationen för tillvaratagandet av deras egna livs- och existensintressen. Bondestammen har varit söndrad och bunden i mot dem själva arbetande partier. Men nu är förtrollningen bruten. Bönderna uppträder nu som självständigt parti ... landsbygdens kvinnor, vaknen upp ur eder liknöjdhet och gören reflektionerna själva! Eder lott har alltid varit arbetsfylld från arla morgon till särila kväll ... Möten upp vid valställena och given den icke jordbrukande befolkningens kvinnor en orädd blick, som tydligt varslar om att I ären eder nya mission fullt vuxen!"²⁴

För att förmå landsbygdskvinnorna att rösta påpekades att andra kvinnogrupper skulle komma att utnyttja rösträtten.

"Därför måste landsbygdens kvinnor se till att vi icke kastas tillbaka. Det är helt enkelt varje allmogekvinnas plikt att stödja det parti som tillvaratager hennes intressen ... Om du underlåter att rösta vid det förestående valet, så kan lätt hända att stadsintressena segra och du och de dina kommer då att påläggas än mera arbete och än tyngre bördor än vad du hittills fått bära."²⁵

Det mål som Bondeförbundet och därmed Landsbygdens Kvinnoförbund kämpade för var "rättvisa" åt alla. Eftersom man menade att den egna folkgruppen under lång tid varit utsatt för negativ särbehandling i samhället, betraktades de egna intressekraven som sammanfallande med allmänna rättvisekrav. Detta gäller såväl materiellt som socialt. Ett annat ofta uttalat mål var fosterlandets bestånd och välgång. Vid upprepade tillfällen hävdades en stark allmoge vara det tryggaste värdet för fosterlandets framtid.

"Vi arbeta ju icke på att kullvälta eller nedbryta något, utan vi vilja utvecklingen skall gå efter gamla beprövade linjer, lag och ordning skall vara rådande, landsbygdens folk skall få det bättre och framför allt landsbygdens kvinnor skola få det dragligare. Vi arbeta för att ingen skall lida nöd, ingen näringsgren gynnas på den andras bekostnad".

Rågängen mot de andra partierna markerades också. Såväl socialism som extrem kapitalism sågs som en fara för landet. De tre "stadspartierna" ville suga ut bönderna, menade man, "då räcker gärna högermannen och socialisten varandra handen till samarbete". Samarbetet mellan de andra partierna och storfinansen hindrade dem från att skydda friheten och företagsamheten mot trus-

ter och monopol. "Det är endast Bondeförbundet som på allvar våga taga upp striden mot det och andra missförhållanden". Tidigare i historien har bonden räddat landet från inre och yttre fiender. "Och på bonden kallas det åter".²⁶

Också i samband med bildandet av SLKF 1932—33 och åren därefter underströks behovet av "bondesamling":

"Se vi på huru andra yrkesgrupper i vårt land tack vare sammanhållning och målmedvetenhet lyckats skaffa sig bättre förhållanden, förstå vi också klart orsaken till att vi själva stå där vi stå. Det är splittringen som är vår största fiende. Fortsätta vi på splittringens väg kommer det aldrig att ljusna för Sveriges jordbruksfolk. Aldrig!"²⁷

I denna samling för jordbrukarnas och, enligt detta synsätt, landets bästa, hade också kvinnorna en självklar roll, både genom sitt deltagande i valen och genom agitation och opinionsbildning. "Intet får försummas ... för att lyfta vår näring ur dess paraställning".²⁸

En väg för att hjälpa till att nå detta mål var att få landsbygdskvinnorna att ställa upp vid valurnorna.²⁹ Uppgiften var att bryta en traditionell politisk passivitet som gjort att landsbygdskvinnorna i lägre grad än kvinnorna i städerna deltagit i valen.³⁰ I 1932—33 års program för SLKF står inskrivet att förbundet "vill energiskt arbeta för att landsbygdens folk, både män och kvinnor, få den lön för mödan och den aktning för sitt arbete de äro värda". Man ville "... skapa en tryggad ekonomisk ställning åt landsbygdens folk".

Betoningen av jordbruksnäringens stora betydelse var kopplad till bonderomantiska inslag. Bonderörelsen ansågs kämpa för nationens bästa. Landsbygdens folk betecknades som sunt och osjälviskt fostrat "... till känsla av ansvar och plikt, av tro och verklig heder."³¹ Om "landets ödestimma slår" skulle det bli "landsbygdens lugna ansvars-kännande folk, som får stå som landets och medborgarnas värn mot våld och övergrepp".³² I programmet från 1932—33 framhävs att "den svenska allmogens tänkesätt och livsåskådning", "gamla seder och bruk" och den kristna tron borde ligga till grund för samhällets politiska, ekonomiska och sociala aktiviteter. Denna uppfattning kom att bli ett av de mest utmärkande dragen för SLKF. Det var således inte fråga om någon motsättning gentemot de värderingar som männen i den egna samhällsgruppen hade, vad beträffar samhällssyn. Ifråga om kvinnans ställning fanns dock skillnader.

Särart eller likhet?

Gunhild Kyle diskuterar kvinnokonflikten mellan å ena sidan produktion och å den andra reproduktion, dvs att föda, vårda och fostra barn samt ha huvudansvaret för hemmets skötsel. Folkräkningarna ger, enligt Kyle, grova mått på hur många gifta kvinnor som fanns bland de yrkesverksamma vid seklets början. 1910 var de 2,8 %, tio år senare 5,0 % och 1930 var de 10,2 %. Konflikten

barn-arbete var inledningsvis klasspräglad. För kvinnor inom tjänstemannasektorn var avsked en naturlig följd då man gifte sig. För kvinnor med borgerlig familjetradition var det följdriktigt att hustrun var hemmets medelpunkt som hushållsorganisatör och fostrare. För arbetarkvinnorna fanns ett praktiskt problem, nämligen att familjeförsörjningen fordrade att de förvärvsarbetade, men att barnkrubbor och dylikt var fåtaliga.³³ Christina Carlsson har visat hur man dock från arbetarrörelsens sida stödde en utveckling i riktning mot manliga familjeförsörjarlöner och ett hemmafrusystem inom arbetarklassen. De klassiska kvinnoemancipationskraven kom att få en underordnad roll i den politiska strategin.³⁴

Yvonne Hirdman har redogjort för hur den husliga kvinnan, "särartskvinnan", under 1920-talet dominerade över kvinnan som har samma möjligheter till yrke och utbildning som mannen, "likhetskvinnan". Depressionen, nativitetskrisen och beredskapsåren påverkade i samma riktning. Ändå skedde från slutet av 1930-talet en omorientering till likhetsideologi.³⁵

Gunnar Qvist skriver om 1940- och 1950-talen att huvuduppgiften för kvinnoorganisationerna blev att söka undanröja hindren för förvärvsarbete, att skapa verklig valfrihet för kvinnorna mellan hem- och yrkesarbete.³⁶ Landsbygdens Kvinnoförbund ifrågasatte aldrig kvinnans speciella roll i hemmet utan underströk tvärtom att "kvinnornas, i allmänhet, största uppgift, är att vara hemmens kvinnor".³⁷ Samma sak gällde SLKF. Rent allmänt kan man säga att förbundet redan från början utformade sin verksamhet med hänsyn till den egna kärngruppen, dvs husmödrarna inom jordbruket. Detta innebar, särskilt under 1930- och 1940-talen, att avdelningssammanskomsterna skulle vara så lockande att de kunde förmå medlemmarna, trots bristande tid och långa avstånd, att komma. Den interna mötesverksamheten var som helhet i hög grad av social karaktär, dvs forum för samvaro mellan kvinnor i samma livssituation. Möjligheten att träffa andra, delta i kurser eller göra studiebesök erbjöds inom ramen för SLKF:s verksamhet. Eftersom det i övrigt var närmast obefintligt med möjligheter för landsbygdens husmödrar att bedriva föreningsliv fick SLKF en unik chans att fylla denna funktion.³⁸

Yvonne Hirdman har formulerat "Kvinnostrategier för makt". Hon överför "The Gender System"³⁹ vilket är styrande för könens sociala roller, på kvinnohistorisk problematik och urskiljer två fundamentala principer:

1. Det är mannen som är normen. Det mannen tänker/gör är alltid bäst.
2. Könen får inte blandas. Det mannen gör får inte kvinnan göra och tvärtom.

Hirdman använder principerna som redskap för att analysera den svenska kvinnorörelsen, i synnerhet den socialistiska "och hur den utarbetat sin politik, sina strategier för makt... Kvinnornas strategier måste nämligen bygga på konfrontation — eller undanglidandet — med dessa två osynliga outtalade principer".

Ställer man samman de båda principerna i ett genussystem ser det, enligt Yvonne Hirdman, ut på följande sätt:

KÖNEN MÅ EJ BLANDAS

		Accepteras (särart)	Accepteras ej (likhet)
MANNEN	Accepteras ej	B-strategi	D-strategi
ÄR NORM	accepteras	C-strategi	A-strategi

Med utgångspunkt i rutnätet definieras de fyra strategierna A—D på så sätt att: A-strategin speglar den klassiska kvinnostrategin kring sekelskiftet, vilken byggde på föreställningar om könsens artlikhet, där mannens villkor också skulle vara kvinnans.

B-strategin var en kvarleva från tidigare sekler, som innehöll föreställningar om könen som varandras ojämförbara motsats, dvs den rena särartens strategi, vilken ledde till status quo.

C-strategin uppstod under första världskriget och var som tydligast under mellankrigstiden men fanns även senare. Könen sågs som varandras motsatser med en "naturlig" arbetsdelning som följd. Kvinnorna krävde delaktighet på basis av egen professionalism. Husmodersideologin innebar att företaget eller fabriken togs som modell för husets arbete. Produktionen, det mannen gör, blev norm för kvinnorna, men särarten var utgångspunkt.

D-strategin, en sentida likhetssyn som dock avvisar mannen som norm. Dess spridning har dock begränsats till att vara en del av den "andra vågens" kvinnoemancipation.⁴⁰

Varken A- eller B-strategierna passar in i samband med jordbrukets kvinnor. Samma gäller D-strategin, som ligger senare i tiden. C-strategin återstår då. Yvonne Hirdman kallar den för "en dröm om respekt och värdighet för kvinnor i deras kollektiva gemenskap som kvinnor/mödrar". Man hämtade dock medlen för att uppnå den från männens värld. Genom utbildning skulle kvinnorna befria sig men deras professionalisering blev på manliga villkor. Husmodersförbundets bildande 1919 blev en motsvarighet till männens fackföreningar. Kraven på utbildning av kvinnor till husmödrar eller pigor föranledde utbildningsplaner eller yrkesskolor där de manliga normerna omformade hushållssysslorna till ett rationellt tempoarbete.

Förmanligandet betydde att företaget eller fabriken togs som modell för det husliga arbetet. Tanken var, enligt denna strategi, att "slå männen med deras egna metoder". Accepterandet av de manliga normerna inom hushållsarbetet var, spekulerar Hirdman, ett taktiskt tillvägagångssätt i syfte att den en gång jämbördiga positionen skulle kunna ge underlag för hävdandet av kvinnan som norm. Verkligheten blev dock annorlunda. Allt fler gifta kvinnor fick i statistik och andra sammanhang titeln "förvärvsarbetande husmor", en titel som brutalt visade C-strategins fiasko, enligt Yvonne Hirdman.⁴¹

Hur förhåller sig då detta till jordbrukskvinnorna? Att mannen är norm gäller

inte som en genomgående princip. Visserligen deltog kvinnorna i jordbruksarbetet under likartade betingelser som männen, men det är inte detsamma som att mannen var normgivande.⁴²

Man kan självklart heller inte hävda detta om reproduktionen. Dess arbetsorganisation åvilade nästan helt kvinnorna även om den i hög grad var beroende av manligt inflytande, exempelvis på familjeekonomin. Däremot kan man hävda att värderingar som rör frågor om manligt-kvinnligt, om vad som var kvinno-göra etc, överensstämde med vad männen ansåg. Några viktiga undantag finns dock, främst angående kvinnornas roll i politiken, vilket närmare preciseras längre fram.

Då det gäller den andra principen "könen får inte blandas" är det något enklare. Jordbrukskvinnorna höll hårt på sin särart, men observera att de gjorde detta trots att de deltog i produktionen och särarten innebar inte att de som kvinnor skulle finna sig i att stå efter männen i politiskt hänseende. Andra undantag finns också. I den så brännande frågan om kvinnliga präster ställde SLKF sig sålunda helt positivt till principen om likhet mellan könen.

Kan man mot bakgrund av detta placera in SLKF i Hirdmans "Gender System"? Svaret måste bli nej, eftersom den strategi som uppenbarligen ligger närmast, husmödrarnas professionalism (C-strategin) inte stämmer tillräckligt väl in. Tvärtom är det så att just debatten om husmorsfrågor, barnavård, köksutrustning, bostadsstandard, centralvärme, vatten och avlopp, husmorssemester, tvättstugor mm är det som helt dominerar hos SLKF och bidrar till att dessa kvinnoangelägenheter blir politiska krav också i helt mansdominerade församlingar, såsom Bondeförbundets riksdagsgrupp.

Frågan om husmoderssemester är ett belysande exempel. Den hade sin bakgrund i att kategorin "husmödrar" inte omfattades av vare sig reglerad arbetstid eller lagstadgad semester då detta blivit ett faktum för löntagare i allmänhet och även för säsongsarbetare. Genom att husmödrarna i jordbruket inte enbart skötte hushållet utan, som tidigare, deltog i produktionen, drev man från SLKFs sida hårt frågan om husmoderssemester. Man påverkade Bondeförbundet att 1937 motionera i ärendet och därefter fick man egen representation i den efterföljande utredningen och drev senare också med statsbidrag egna semesterhem för husmödrar. En annan liknande fråga gäller daghem under skördetiden som SLKF under 1940-talet drev i egen regi, också med statsstöd. Initiativ för hemvårdarinnor, bättre bostadsförhållanden, bättre förlossningsvård, kollektiv tvätt mm utgör exempel på insatser att förbättra den egna gruppens arbetsförhållanden.

Det var med andra ord verkligen särskiljande kvinnokrav som framfördes av SLKF men som inte var passiva och likgiltiga ur kvinnosynpunkt. Skulle jordbrukets husmödrar placeras in i Hirdmans "Gender System" ligger C-strategin närmast trots att jordbrukskvinnorna uppenbarligen var just "förvärvsarbetande husmödrar", dvs det som var en orimlighet enligt Hirdmans syn på denna strategi. Varje förklaringsmodell är självfallet teoretisk och i denna modell är problemet fel ställt för detta sammanhang. Slutsatsen blir att jordbrukskvin-

norna måste överlappa de olika fälten i rutnätet, vilket visar systemets begränsning som förklaringsmodell för denna kvinnokategori och därmed generellt.

Frågan om särart eller likhet kan, vad gäller jordbrukets kvinnor, inte renodlas. Särarten försvaras, men likhet eftersträvas i flera avseenden, med eller utan männens samtycke.⁴³

Kvinnorna i politiken

Maud Eduards har formulerat två huvudsakliga argument för att fler kvinnor bör engagera sig i politiken. Det första är *politiska motiv*, dvs att kvinnorna kan utgöra ett kvalitativt tillskott och det andra *ideologiska motiv*, dvs att de demokratiska idealen kräver såväl kvinnligt som manligt deltagande i politiken. Det första motivet ser till vad kvinnan kan bidra med, vilka vinster det skulle innebära för samhället materiellt, praktiskt och konkret. Det andra motivet är principiellt och av formell natur.⁴⁴

Landsbygdens Kvinnoförbund framförde strax efter den kvinnliga rösträttens införande synpunkten att kvinnornas politiska engagemang var något gott i sig, oavsett vilket parti de företrädde. I Landsbygdens Kvinnotidning hette det då de första kvinnorna valts in i riksdagen:

”Man blir varm om hjärtat, och den meningen ’en gång skall belöningen komma’, kan många säga har besannats, när man tänker på de många årens strid innan kvinnornas medborgerliga rätt blev fullt erkänd. Och nu äro vi där. En tacksamhetens tanke går till alla dessa föregångskvinnor, till de många vägröjarna, från gångna sekler och decennier, och vi sena tiders kvinnor, som nu leva i dagens tunga och små strider, kunna aldrig nog tacka dessa, som gått före”.⁴⁵

Genom kvinnornas politiska entré skulle den politiska debatten få ett kvalitativt tillskott och valkampanjerna skulle bli mer sansade och dämpade, trodde man. Pionjären Frida Sjöberg skriver: ”Och intet parti skall av motparten tillropas (vilket man sade mig ha hört i Helsingland när en högerkvinna var däruppe och agiterade) ’Nu ljuger du, käring!’”.⁴⁶

Under SLKF:s första decennium, 1930-talet, motiverade återkommande förbundets företrädare varför jordbrukskvinnorna borde aktivera sig politiskt. Huvudargumentet var att politiskt engagemang var nödvändigt för att de egna förhållandena skulle förbättras men även att landet som helhet skulle ha nytta av det.

Under 1930-talet fanns ett behov hos SLKF:s ledande företrädare att motivera existensen av det nybildade förbundet. Gång på gång betonades vikten av att också landsbygdens kvinnor organiserade sig politiskt för att påverka de politiska besluten. I sin egenskap av jordbrukskvinnor såg man stödet till Bondeförbundet som självklart. Ändå markerades att just kvinnorna hade en särskild funktion att fylla i sammanhanget. Dels menade man att det var värdefullt för

samhället om landsbygdskvinnornas speciella kunskaper kunde tas till vara, dels ansåg man att det var det enda sättet för den egna gruppen att hjälpa sig själv till bättre förhållanden. I årsboken från 1937 betraktades det som en huvuduppgift för landsbygdens organiserade kvinnor att aktivitera sig för att jordbruksbefolkningen skulle kunna ta igen det försprång andra samhällsgrupper hade fått. För detta fordrades kvinnlig medverkan i politiken, menade man. Kvinnorna borde således engagera sig i SLKF av solidaritet med såväl hela jordbruks- och landsbygdsbefolkningen, dvs med Bondeförbundet, som med övriga landsbygdskvinnor.⁴⁷

Sålunda använde sig SLKF åtminstone under 1930-talet av det "politiska motivet" i sin argumentation parallellt med sk "automatiktänkande", dvs att en förbättring av den egna samhällsgruppens villkor mer eller mindre var en förutsättning för att den egna kvinnogruppen skulle få det bättre. När det gäller det "ideologiska motivet", dvs frågan om kvinnlig representation, rådde inte alls samma harmoni.

SLKF ökade fortlöpande sin representation i utredningar och kommittéer, speciellt i sådana med anknytning till landsbygden och traditionella kvinnofrågor. Landsbygdskvinnornas medverkan i folkvalda församlingar ökade succesivt med tiden och med förbundets tillväxt. Förbundet växte mycket snabbt under 1940-talet men någon motsvarande ökning av antalet förtroendevalda blev det inte. Visserligen hade SLKF ca 400 ledamöter i kommunalfullmäktige vid 1950-talets början, vilket ökade till över 600 tio år senare, men totalt sett var förbundet underrepresenterat. Särskilt gällde detta beträffande landstingen och riksdagen. Andelen kvinnor bland partiets landstingsledamöter var 1958 endast 3 %. I riksdagens andra kammare saknade förbundet representation helt och i den första fanns en ledamot, under några år var de två.⁴⁸ Således fanns det anledning till ett starkt missnöje från kvinnoförbundets sida då det gäller representationen i folkvalda församlingar, särskilt de två senast nämnda.

Hela den interna debatt som pågick från 1930-talets slut och fram så långt som denna undersökning sträcker sig, vittnar om att besvikelsen och missnöjet hos åtminstone SLKFs ledande krafter var stor.

Gång på gång, före varje val, försökte man påverka de egna avdelningarna att ställa upp bakom de egna kandidaterna. Likaså försökte man påverka partiet att placera kvinnor högre på listorna. Man hävdade att alla samhällsgrupper måste delta i den politiska processen för att uppfylla de demokratiska idealen. Karin Collin formulerade synsättet så här 1942:

"Ett demokratiskt styrelsesätt bygger på att alla grupper i samhället skall ha säte och stämma där de viktiga frågorna avgöras. Ingen lär väl förneka, att landsbygdens kvinnor utgöra en mycket betydande samhällsgrupp. Slutsatsen gör sig själv".⁴⁹

I förbundetidningen Budkavle skrev redaktören Sonja Fredgardh:

”Vi vill ha kvinnor med i kommuner, landsting och riksdag, och vi vill ha ett erkännande av deras politiska insats och värde **medan de lever** — inte i form av en krans på deras grav!”

Det finns en risk att kvinnorna kan tröttna, menade Sonja Fredgardh, och att det kanske blir just de bästa, mest verksamma som gör det:

”Man frågar sig onekligen: Har verkligen bonderörelsen i nuvarande stund, när vi så hårt måste kämpa om själarna, råd att undvara kvinnorna som medarbetare och förespråkare? Kanske blev vi först saknade som kaffekokerskor på mötena, men jag tror att avsaknaden av oss skulle gå djupare än så och även få rent politiska verkningar. Statistiskt sett har det t ex varit kvinnorna, som flitigast gått till valurnorna vid de senaste valen och SLKF:s nära 60 000 medlemmar väger rätt tungt i det sammanhanget”.⁵⁰

Det är anmärkningsvärt att förbundet, trots irritationen, alltid uppmanade till stöd för Bondeförbundet, men man hävdade att det egna partiet skulle bli starkare med en större kvinnlig representation. Det politiska motivet fick således stötta det ideologiska, då det senare inte vann gehör hos männen.

Patriarkat och kvinnokultur

I feministisk teoribildning har begreppet patriarkat främst avsett en ideologisk eller psykologiskt betingad manlig dominans.

Christina Carlsson tar avstånd från patriarkatet som förklaring till kvinnans ställning i den tidiga svenska arbetarrörelsen. Om begreppet avser etablerandet av ett hemmafrusystem och åsidosättandet av kraven på likställighet på arbetsmarknaden är det inte fruktbart, menar hon, därför att en sådan politik inte självklart kan tolkas som stridande mot kvinnornas intressen, ”ty några entydiga och för alla arbetarkvinnor gemensamma intressen fanns inte”. Carlsson finner istället att de tidiga arbetarkvinnorna är en heterogen kategori med motsatta intressen. Hemmafrusystemet och accepterandet av arbetsdelning mellan könen medför inte att termen patriarkat är motiverad, menar hon. ”De kvinnor som levde i fungerande familjer med män som hade stadigt arbete kunde ju dra nytta av männens löneökningar, de kunde arbeta mindre utanför hemmet och därmed bättre ta hand om sina barn”.⁵¹ Att vissa kvinnor arbetade hemma inbar inte att de blev maktlösa. ”Tvärtom, kvinnorna hade ofta en nyckelposition i det viktiga sociala nätverk som arbetarkvarteret utgjorde, medan de däremot i regel intog en underordnad ställning i arbetslivet”. Var det något som borde kallas patriarkaliskt var det enligt Christina Carlsson, ”själva rörelsens karaktär — dess organisationsform och dess ideologi”. Den utgick nämligen från männen och lönearbetet då kvinnorna genom sin dubbla ställning som både mödrar och arbeterskor inte kunde hävda sig organisatoriskt. Rörelsen kunde

inte fånga in kvinnornas specifika intressen i sin ideologi och praktiska politik.⁵²

För jordbrukskvinnorna är det lättare att finna likartade intressen. Man kan rentav hävda att de utgjorde en relativt homogen grupp även om givetvis olika ekonomiska och sociala förhållanden fanns. Är i så fall begreppet patriarkat bättre lämpat på deras situation och beroendeförhållanden? Om man definierar begreppet som manlig exploatering av kvinnligt arbete, är det verkligen tveksamt. Kvinnorna var inte generellt underordnade i arbetslivet, inte heller socialt, men väl politiskt. Också inom bonderörelsen var organisationsformen uppbyggd av män och för män. Christina Carlsson ställer sig också negativ till Jane Humphries tankar om arbetarklassens gemensamma intresse, där kvinna och man i familjegemenskapen stärker varandra. Familjen var ett försvar mot kapitalets oinskränkta herravälde, vilken man fick lita till i tider av arbetslöshet och nöd. Humphries betonar vidare samhörigheten inom arbetarfamiljen som ett led i klasskampen som försvar mot marknadskrafternas utbredning och för solidaritet inom arbetarklassen.⁵³ Humphries idéer är även intressanta ifråga om jordbrukets kvinnor. Industrialismens snabba förändring av samhället hotade inte bara jordbrukets befolkning ekonomiskt. Det var ett hot om utträdning i social och kulturell bemärkelse. Samlingssträvandena inom jordbruket hade omfattat männen i första hand, men även kvinnorna drogs med, och då, som Humphries menar om arbetarkvinnorna, för att stärka den egna samhällsklassen. Detta står dock inte på något sätt i strid med strävandena efter drägligare förhållanden specifikt för kvinnorna, eftersom deras roll som producenter och yrkesverksamma gjorde dem integrerade i produktionen på ett sätt som kanske få arbetarkvinnor var. Denna konsensusbild har dock inte någon total giltighet, vilket framgått då det gäller kvinnornas roll i politiken. Patriarkatet kan dock också ges en roll i ett materiellt betraktelsesätt. Männen exploaterar kvinnorna därför att det ger dem en förmånsställning. I marxistisk tappning betyder detta, som Heidi Hartmann hävdar, att patriarkatet blir likvärdigt med klasstrukturen. Kapitalismen har således inte förorsakat de patriarkala relationerna, men har förändrat dem. Mannens personliga kontrollsystem över kvinnan, som fanns tidigare, övertogs av ett mindre personligt system förmedlat av samhället, exempelvis traditionell arbetsdelning mellan könen samt teknikerna hierarkisk organisation och kontroll.⁵⁴

Om man bortser från Hartmanns marxism och endast ser till frågan om ett patriarkat med en klar förtryckarfunktion kan förklara jordbrukskvinnornas låga politiska profil, kan man inte få något säkert svar. Mycket talar nämligen emot, främst att männen var så beroende av kvinnorna inom jordbruket p g a det delade produktionsansvaret men också att kvinnorna, åtminstone inom SLKF, konsekvent uttalade sig för att de skulle få behålla sin traditionella roll inom familjen. Det kan ju vara så också i deras fall att de kunde inneha en viktig social nyckelposition, vilken inte var maktlös. I den andra riktningen talar dock kända förhållanden med manlig dominans över viktigare ekonomiska och familjemässiga beslut samt framför allt då det gäller politiskt och organisatoriskt

engagemang. På denna sista punkt var det ingen tvekan vem som var beslutsfattaren.

Då det gäller patriarkatet som förklaringsbegrepp kan man således hävda att det föreligger en betydande likhet mellan de tidiga arbetarkvinnorna och jordbrukskvinnorna. Skillnader finns dock, nämligen att det inte på något sätt kan styrkas att det fanns motstridiga intressen hos jordbrukskvinnorna som blockerade deras politiska engagemang. Detta leder över till frågan om man kan tala om förekomsten av kvinnokultur som förklaring.

Berit Ås har utvecklat begreppet "kvinnokultur" med utgångspunkt i Gunnar Myrdals analys av amerikanska hjälpåtgärder i Sydasiens. Myrdal hävdade att insatserna värderades felaktigt p g a att västerlänningar i sin analys överförde teorier och begrepp som inte hörde hemma i andra kulturer, s k "härskarmodeller". Berit Ås överför begreppet till förhållandet män-kvinnor.

Ås finner att det mesta som gjorts inom vetenskapen för att beskriva och förklara kvinnors verklighet har slagit fel p g a att modellerna, de grundläggande antagandena, begreppen, har formats utifrån en annan verklighet än den kvinnorna själva lever i. Det har varit fråga om mansvridna härskarmodeller som inte förmått se det kvinno-specifika. Grunden för kvinnokulturen är "den ulönnede produksjon" menar hon.⁵⁵ Män och kvinnor lever i olika världar, hävdar bl a Beatrice Halsaa Albrektsen, där den kvinnliga hemmasfären, osynlig och dominerad, är underordnad den manliga utesfären, vilken är synlig och dominerande.⁵⁶

Anna G Jonasdottir har ytterligare preciserat de båda sfärerna och den konflikt hon menar finns emellan dem. Både Halsaa och Jonasdottir sätter skillnaderna i samband med olika ansvar för produktion och reproduktion. Den senare har i sin översikt om "kvinnoteori" sammanställt och preciserat viktigare feministiska perspektiv och problem inom kvinno-forskningens teoribildning och förklaringar till kvinno-förtryck. Det gäller huvudsakligen könsrollerna, kvinnokulturen, patriarkatet och kvinnornas samhällsekonomiska ställning. Hon konstaterar att utesfärens förhållningssätt är konkurrens, aggressivitet, oberoende och rationalitet medan hemmasfärens, dvs kvinnornas förhållningssätt, är samarbete, passivitet, beroende och känslsamhet. Männens fostras till det manliga förhållningssättet medan kvinnorna p g a sin dubbla roll och den manliga dominansen tvingas identifiera sig med två förhållningssätt.⁵⁷

Jordbrukets kvinnor tog del i produktionen men var ändå politiskt tillbakadragna. Den manliga dominansen var total i politiska sammanhang. I sin argumentation betonade Landsbygdens Kvinno-förbund (i början av 1920-talet) sammanhållningen inom den egna samhällsgruppen men man påpekade också återkommande att de röstberättigade kvinnornas antal var 250 000 fler än männens. Ändå var tanken på kvinnor i politiken svårsmält för många män.

Det tidiga Bondeförbundet utgjorde inte någon spjutspets för strävandena att få fram kvinnor i politiken. Då partiets inställning varit negativ till kvinnlig rösträtt fram till 1918, är det inte förvånande att det därefter fanns visst motstånd mot det arbete Landsbygdens Kvinno-förbund bedrev. Vid Bondeförbun-

dets stämma 1921, då man beslöt bilda ett kvinnoförbund möttes Frida Sjöberg av yttranden som att man skulle "låta kvinnorna vara hemma".⁵⁸ Det var ingen ovanlig inställning. En bondeförbundare som stödde kvinnoförbundet menade att det motstånd som fanns baserades på två huvudsakliga orsaker: "Den ena av dessa är vilken ställning våra kvinnor ute i landsbygden skall intaga till männen, icke endast i organisationen, utan mera i åsikter om hemmets inre grund och samhällsuppfattning ... frågan om en kvinnorörelse skulle inom bondehemmen verka att mannen störtats från sin höga piedestal ...". Den andra orsaken angavs vara rädsla för att kvinnorörelsen skulle

"draga ungdomen in på andra tankebanor ... att de verksamma i kvinnorörelsen icke skulle till övervägande delen komma att bestå — av husmödrarna, vilkas sysslor i hemmet hindrar dem från att deltaga utan av de ogifta systrarna, som således, i likhet med städernas kvinnorörelser, skulle med deras sidoställning i hemlivet göra särfrågor till gemensamma kvinnofrågor och slutligen höja upprorsfanan mot såväl mannen som grunden för hem, familj och samhälle".⁵⁹

SLKF betonade konsekvent vikten av att slå vakt om den egna kulturen, dvs allmogekulturen och dess seder och traditioner. För att detta skulle vara möjligt måste förhållandena för den egna samhällsgruppen, i synnerhet kvinnorna, förbättras. I programmet från 1933 framhävs att den svenska allmogens tänkesätt och livsåskådning, "gamla goda seder och bruk" och den kristna tron borde ligga till grund för samhällets politiska, ekonomiska och sociala aktiviteter. Kampen för bättre villkor sågs som kamp för rättvisa men också som ett sätt att stärka möjligheten att bo och leva på landsbygden i framtiden. Märta Leijon uppmanade till samling, oftast med rättvisemotiveringar, men ibland också med tanke på framtiden:

"Det är inte vattenledningen och det fernissade köksgolvet vi kämpa för. Det är för våra hem, våra män och våra barn, för krafter nog och tid nog att vara riktiga hustrur och riktiga mödrar och inte utslitna trasor som avskräcka släktets alla kvinnor från att övertaga vår post när vi själva stupa omkull och bli liggande".⁶⁰

Kvinnoförbundet organiserade en samhällskategori som tidigare varit närmast politiskt överksam. De resultat kvinnoförbundet särskilt arbetade för var av social karaktär. Här kan man konstatera att SLKF beträdde områden som det egna partiet inte hade engagerat sig i ditintills. I sitt program från 1933 säger kvinnoförbundet bl a att man ska arbeta med sociala frågor "som ligga kvinnans hjärta nära". Det innebar inte att man fjärmade sig ifrån, eller bröt med, de värderingar som Bondeförbundet hade. Snarare tycks SLKF ha betytt att partiets engagemang vidgades på det sociala fältet. Kvinnoförbundet föranledde en utvidgning och komplettering av partiets uttalade värderingar. Detta framgår bl a av riksdagsmotionerna. I exempelvis motionen om husmoderssemester 1937 sägs klart att initiativet kommer från SLKF.

SLKF visade under 1930- och 1940-talen prov på den typ av argumentation

som brukar kallas bonderomantik.⁶¹ Man framhöll att landsbygds- och framför allt bondebefolkningen var av särskilt god karaktär p g a närhet till jorden. Därför var det ur landets synpunkt nödvändigt att denna samhällsgrupp tilläts inverka på de politiska besluten. Livet på landet sågs som en riktig och naturlig livsform som ställdes i kontrast till det för människan påfrestande, jäktade och ibland helt skadliga livet i en större stad. Livet på landet var nyttigt men samtidigt var det en tillvaro som blivit eftersatt av samhället. Bonderomantiken övergick, precis som då det gäller partiet, till att bli landsbygdspolitik. Det betyder att man under slutet av 1940-talet och under 1950-talet, ställde krav på förbättringar på landsbygden för att höja denna materiellt och servicemässigt. Då var det emellertid inte med bonderomantiska argument. Istället hävdade man att den politiska demokratin fördjupades om också landsbygdens kvinnor fick delta i den politiska processen.

På samma sätt som förbundet manade till samling hos de egna, ansåg man att samarbete var en riktig politisk metod. Detta tyckte man stämde väl överens med den egna strävan efter rättvisa. Således kunde man hävda att man verkligen inte eftersträvade några extra förmåner utan endast rättvisa och likställighet mellan land och stad och mellan glesbygd och tätort. För detta fordrades dock att man satte landets främsta i högsätet och att alla samhällsgrupper visade förståelse för varandras krav. Politiskt samarbete blev en konsekvens av synsättet. Förbundssekreteraren Gärda Svensson skrev i Budkavle 1948: "Genom ömsesidig förståelse, genom samarbete och hänsynstagande kan ett starkt och livskraftigt samhälle med god samhällsanda byggas".⁶² Att förbundet stödde den rödgröna koalitionen 1951—57 var naturligt mot bakgrund av detta.

Fråga om synen på freds- och säkerhetspolitik ställde sig SLKF bakom partiets ståndpunkt, vilken var densamma som den officiella svenska. Med skärpa deklarerade förbundet att fred utan frihet var omöjlig. Därför måste alla som ville värna om det egna hemmet och den egna personliga friheten också vara beredda att försvara landets och hela folkets frihet. Även då frågan om ett svenskt atomvapen diskuterades ansåg åtminstone förbundets ledande företrädare att ställningstagandet måste bero på vad som var bäst för landets förmåga till försvar och till att avskräcka från anfall. Demokratin måste försvaras, menade man. Freden "får aldrig köpas på bekostnad av individens frihet". För att en varaktig fred skall nås måste de mänskliga rättigheterna, uttryckta i FN-stadgan, respekteras och realiseras i alla länder, ansåg förbundet.⁶³

Då det gäller kvinnans roll uttalade förbundets ledande företrädare att man ville att de egna kvinnorna skulle bli mer samhällsinriktade. Det fanns dock ingen strävan att bryta med den traditionella roll som jordbrukarhustrun hade. Snarare var det en fråga om en reformering, en anpassning, till de krav man ansåg den nya tiden ställde. "Patriarkalismen" på landsbygden betecknades av Karin Collin som en belastning. Man eftersträvade en ny kvinnotyp som kunde förena föregående generationers ansvarskänsla och solidaritet "med en ny tids krav på och möjligheter till en rikare utveckling — en utveckling som skall komma både kvinnorna själva, barnen och det yttre samhället till godo". Kvin-

nans plats ansågs dock alltfört vara i hemmet, men med aktivt deltagande i samhällsprocessen. Inte minst genom detta kunde kvinnorna bidra till att goda normer och levnadsregler inte slätades ut och försvann. Förbundet såg med oro på de "upplösningstendenser" som tiden medförde. Genom att slå vakt om de kristna värdena, den traditionella moralsynen och familjen ville man motverka de inslag i samhällsutvecklingen man ansåg negativa. Religionen sågs som en självklar grund för individen att kunna leva ett gott liv. Därför var både hemmet och skolan betydelsefulla som förebilder för det uppväxande släktet.

Den traditionella synen på religionen utgjorde dock inte något hinder för SLKF att vilja ha kvinnliga präster. Tvärtom, argumenterade man med emfas för kvinnlig likställighet "också på detta område". Man såg de kvinnliga prästerna som ett möjligt tillskott för såväl kvinnorna och landsbygden som kyrkan. Motståndet mot kvinnliga präster var, enligt SLKF, till skada för religionen och därmed långsiktigt till skada för ungdomens fostran. Man kan således konstatera att SLKF rent allmänt och i kyrkliga sammanhang önskade lyfta fram kvinnorna för att därigenom ge ökad tyngd åt de övriga värderingar förbundet omfattades av. Kvinnornas medverkan var inte bara något gott i sig, det var också ett verksamt medel att nå de resultat man eftersträvade i olika sakfrågor. Inte minst gentemot det egna partiet var detta en användbar argumentation.

Mot slutet av 1950-talet ändrade SLKF sin yttre karaktär, i samband med att det egna partiet bytte namn och vidgade sin samhällsinriktning. SLKF bytte program 1960 och några år senare också namn. Det nya programmet bekräftar den vidgning av förbundets inriktning som kom i 1950-talets slutskede. Alla formuleringsmässiga bindningar till jordbruk och landsbygd försvann. Ändå markerar programmet mycket tydligt de värderingar förbundet hade, men presenterade i en för tiden anpassad språkform.

Som helhet kan konstateras att SLKF var mycket lojalt mot det egna partiet. Den ideologiska samstämmigheten var mycket stor. Ifråga om kvinnans roll rådde dock olika uppfattningar. Inte så att partiet uttalat hade en annan syn än kvinnoförbundet men SLKF uppfattade den allmänna inställningen hos männen i partiet som negativ till kvinnor i politiken. Man argumenterade därför kraftfullt för en ändring, just med hänvisning till kvinnornas kunskaper och allas bästa. Det var i egenskap av yrkeskvinnor förbundet ansåg att kvinnorna hade en politisk roll att spela. Att kvinnorna därför skulle lönearbета i samma omfattning som männen föresvävade inte SLKF. Det var främst i egenskap av husmödrar man såg de egna medlemmarna som yrkeskvinnor. Kvinnans plats var i hemmet men med en vidgad samhällstillvänd roll, en roll som kunde nås om hennes arbete blev mindre tungt och mindre tidskrävande.⁶⁴

Förekomsten av en kvinnokultur, i enlighet med den definition Berit Ås gjort, är inte möjlig att fastställa. Snarare var det fråga om en allmoge- eller landsbygdskultur, som också omfattade männen. I denna hade dock kvinnorna en speciell roll med huvudansvar för reproduktion och med mindre inflytande på ekonomi och med utomordentligt begränsat föreningsliv. Männen hade tveklöst makten över politiken men kvinnorna önskade ändring och i sin argumentation

underströk man att det var just för att kunna göra sitt liv drägligare och därigenom slå vakt om den egna kulturen. Vad Berit Halsaa Albrektsen och Anna G Jonasdottir påstår om hemmasfär och utesfär stämmer uppenbarligen, även om det inte bottnar i att kvinnorna var skilda från produktionen.

Helena Streifferts tankar om kvinnlig organisering emanerar ur hennes undersökning av uppkomsten av kvinnoorganisationer i det tidiga 1900-talet. Hon hävdar att studiet av kvinnors kollektiva mobilisering i egen sak är en fråga om strukturella villkor och socialpsykologiska processer, dvs medvetandeförändringen hos de kvinnor som mobiliseras till deltagande.⁶⁵ Streifferts resonemang är särskilt intressant med hänsyn till de villkor som gällde jordbrukets kvinnor.

Helena Streiffert diskuterar kvinnorna i sociala kollektiv. Enskilda individer binds samman i organiserade kollektiv av arbets- eller intressegemenskap. Att delta i samhället vare sig det gäller produktion, politik eller rekreation är att vara med i många sådana gemenskaper. Isolering är frånvaro av dem.

Bristande kvinno-solidaritet beror inte på att skäl till solidaritet och syster-skap saknas, utan snarare på brist på upplevd intressegemenskap som kvinnor; "en brist som beror på att de aldrig får råkas och får dela varandras erfarenheter". Kvinnorna skiljs från varandra genom sina lojaliteter, sin klass och sin generation. Kvinnokollektivet är ytterst välanpassat till manssamhället, "då det utgörs av en samlig fogliga individer nära sina (över-)män och fjärran sina syst-rar... Avsaknad av kvinnorörelse är med andra ord avsaknad av kvinnogrupper, av kollektiva gemenskaper där kollektiv identitet och solidaritet med varandra kan skapas." Kvinnornas underordnade position beror således, enligt Helena Streiffert, på strukturella hinder för kontakt och gemenskap, "hinder som är förstärkta av deras nära allians med männen".⁶⁶

Man kan här jämföra med både Heidi Hartmann och Christina Carlsson, vilka båda, fast på olika sätt, har pekat på svårigheter för kvinnor att organisera sig som en följd av relationen till männen. Den amerikanske sociologen Robert K Merton skiljer mellan begreppen "grupp", "kollektiv" och "social kategori" samt mellan lika (similar) och gemensamma (common) intressen. Kvinnorna har som social kategori lika intressen men är ändå inte orienterade mot ett gemensamt normsystem. Hade de ett sådant skulle de utgöra en "grupp" och därigenom kunna påverka besluten.⁶⁷ Helena Streiffert uppställer tesen att kvinnorna som kollektiv endast kan mobiliseras i överensstämmelse med mans-samhällets värderingar. Det är en könsspecifik barriär som måste överskridas för att kvinnornas kollektiva mobilisering ska komma igång. Streiffert menar att det finns strukturella förutsättningar för detta när kvinnor möts i grupper "eftersom de där i interaktion med varandra kan utveckla en kollektiv identitet baserad på deras likhet som kvinnor och medvetenhet om manssamhällets oför-rätter och mot den bakgrunden agera kollektivt i egen sak". När kvinnorna sedan uppträder kollektivt kan de påverka även strukturellt utspridda kvinnor och mobilisera även dem, enligt Helena Streiffert.⁶⁸

Organiseringen av jordbrukets kvinnor var inte riktad emot männens domi-nans. Den skedde, om inte med stöd så med männens goda minne, och genom-

fördes inte förrän ett decennium efter den kvinnliga rösträttens genomförande. Det fanns således betydande barriärer som hindrade organiserandet, både manliga "härskarmodeller" och geografiska och tidsmässiga hinder. Streifferts förklaringsmodell, den kvinnliga isoleringen, passar väl på jordbrukskvinnorna, liksom hypotesen att organiserandet måste ske i överensstämmelse med de manliga värderingarna. Därpå, då organisationen väl blivit etablerad, kunde den driva kvinnofrågor även i motsättning mot männen, t ex i fråga om den kvinnliga politiska representationen. Kvinnor i strukturell och geografisk spridning kunde ansluta sig till en etablerad organisation och denna kunde växa snabbt även om kollektivet som sådant minskade i antal. En invändning mot Streiffert är dock att de olika lojaliteter som, enligt henne, skiljer kvinnor från varandra, exempelvis klass och generation, inte alltid behöver vara hinder. Det kan mycket väl vara så att mobiliseringen av kvinnor kan underlättas av att det finns yttre gemensamma villkor och därmed gemensamma intressen. Jordbrukskvinnornas organisering skulle knappast varit möjlig utan den gemensamma bas som värderingarna och livsvillkoren utgjorde. I denna kvinnokultur ingick dock att det var männen som svarade för utesfären, exempelvis den politiska verksamheten, men genom kvinnornas organisering kunde krav ställas på att denna ordning skulle brytas. Sammanhållningen inom den egna samhällsgruppen, jordbruksbefolkningen i stort, var således inte ett hinder utan en hävstång för att nå en kvinnlig organisering och ett ökat medvetande om vägarna till inflytande på besluten.

III. Slutsatser och hypoteser

Maud Eduards behandlar i sitt pionjärarbete "Kvinnor och politik" olika förklaringsmodeller kring kvinnor och politik. Hon konstaterar att kvinnorna är underrepresenterade i politiska församlingar, att de inte är framträdande i de politiska partierna och att de i stort är föga intresserade av politik. Som svar på frågan varför, anvisar hon delförklaringar och helhetsförklaringar. Med delförklaringar avses att delar av samhället fungerar otillfredsställande, att det finns brister i exempelvis politikens, utbildningens eller i arbetsmarknadens villkor. Särskilt bör kanske det s k korstrycket understrykas. Härmed avses enligt Seymour Lipsets definition intressekonflikter, exempelvis att arbetarkvinnor drivs åt vänster genom sin klasstillning, men åt höger av annan erfarenhet, varför de blir benägna att avstå från olika politiska avgöranden. Delförklaringar kan vara politiska eller socioekonomiska och de föranleder förslag till reformer. Helhetsförklaringarna innebär att samhället anses konservera könsrollerna och därför måste förändras i grunden.⁶⁹

Av det närmast föregående avsnittet framgår att jordbrukets kvinnor verkligt inte ville bryta med samhället i dess helhet. Man värnade tvärtom sin egen livsstil men såg samhällsutvecklingen som ett hot, samtidigt som man ville förändra sina tunga arbetsvillkor. Rollen som huvudansvarig för hem och hushåll

ville man reformera så att den skulle kunna överleva. Således var det i hög grad reformer som efterfrågades, reformer som skulle kunna ge landsbygden och dess både producerande och reproducerande kvinnor förbättrade arbets- och livsvillkor. Politiken kunde därigenom omöjliggen förbehållas männen eftersom dessa sällan eller i otillräcklig omfattning engagerade sig i de kvinno specifika frågorna. Trots att SLKF slog vakt om allmogekulturen och i princip hade en traditionell syn på manligt och kvinnligt ville man förändra den politiska delaktigheten i grunden. Detta bryter något mot även vad Maud Eduards schematiskt uttryckt i sina förklaringsmodeller. Gör man jordbrukskvinnorna till subjekt blir bilden betydligt mer motsägelsefull och komplicerad än annars. Det var inte fråga om att slå vakt om det bestående utan om att förändra så att de egna värderingarna om vad som var ett gott och riktigt liv, kunde förverkligas.

Detta skedde dock inte utan svårigheter. De olika delförklaringarna Eduards anger har i olika grad tagits upp av andra forskare i andra sammanhang. Den kvinnoroll det handlar om här baseras på aktivt deltagande i produktionen. Således är det inte den industriellt föranledda arbetsuppdelningen som ligger bakom jordbrukskvinnornas till en början blygsamma politiska deltagande. Den relativa jämställdhet som kan ha rått i det förindustriella samhället kan inte ha upphört inom jordbruket p g a att kvinnorna fjärmades från produktionen. I den mån det verkligen rådde jämbördiga förhållanden mellan könen i det förindustriella samhället, måste det finnas andra orsaker till att åtminstone jordbrukskvinnorna inte blev lika politiskt framträdande som de egna männen. De felaktigheter som smugit sig in i statistiken över förvärvsarbetande gifta kvinnor understryker denna slutsats. Det var ett betydande antal gifta kvinnor som ännu flera decennier in på 1900-talet var förvärvsarbetande men som trots detta inte var politiskt verksamma.

Detta betyder att blicken måste vändas mot delförklaringarna. Var politiken som sådan ett hinder? Ja, uppenbarligen var det ett brott mot den traditionella kvinnorollen att vara aktivt politiskt verksam. Vidare var det givetvis svårt att förstå den politiska proceduren om man aldrig fått möjlighet att tillägna sig den. Den sena kvinnliga rösträtten hade ju inte främjat ett breddintresse för politik hos kvinnorna tidigare. De politiska institutionerna med deras nominerings- och personliga kontaktsystem utgjorde självfallet också hinder för den som var ny i sammanhanget. Större än dessa svårigheter var nog ändå de socioekonomiska skälen. Låg utbildningsnivå kunde inte ge självförtroende att höja rösten mot männen särskilt mycket. Familjesituationen, där jordbrukets familjer ofta var stora men levde i omoderna, svårskötta bostäder, gav inte kvinnorna mycket tid att anslå till möten eller politisk verksamhet. Korstrycket kunde dock paradoxalt nog, tvärtom mot vad som gällde för arbetarkvinnorna, stimulera till politiska initiativ. Medan arbetarkvinnorna drevs till vänster genom sin klasställning men åt höger av annan erfarenhet, blev de benägna att avstå från politisk verksamhet, enligt Lipset. Jordbrukskvinnorna däremot, följde i princip Bondeförbundet i sin syn på samhället i stort, men p g a sina egna erfarenheter hade man en betydligt mer radikal syn i kvinnofrågor.

De delförklaringar som nämnts här kan förklara den sena politiska organiseringen av jordbrukskvinnorna. De stämmer också väl överens med vad Helena Streiffert och Christina Carlsson, om än på olika sätt, har visat angående den tidiga arbetarrörelsens kvinnor. Jordbrukskvinnorna behövde uppenbarligen längre tid och en akut kris för hela den egna befolkningsgruppen, jordbrukskrisen 1929 och de följande åren, för att kunna genomföra en organisering. Så tillvida stämmer Streifferts slutsats angående villkoret av ett manligt godkännande för att kvinnor i strukturell förskingring ska kunna organisera sig. Något avståndstagande från de manliga värderingarna i stort och speciellt rörande kvinnors förvärvsarbete, fordrades dock inte för det fortsatta aktiverandet. Det räckte med att kvinnorna som grupp slog vakt om de värden de i egenskap av mödrar och huvudansvariga för hushållet, ansåg vara väsentliga för den egna livsmiljöns fortbestånd. För att åstadkomma detta var man dock tvungen att bryta med det manliga monopolet i den politiska verksamheten.

Vad hindrade då jordbrukskvinnorna att engagera sig politiskt då den egna organiseringen väl var ett faktum? Går man till statistiken finner man att det är en accelererande kvinnoflykt från landsbygden fr o m 1910-talets slut. Utvecklingen därefter innebar en snabb minskning av antalet kvinnor på landsbygden, särskilt av de yngre och ogifta. Under 1930-talet minskade kvinnornas antal inom jordbruket med mellan 120 000 och 130 000 personer, något som kan betecknas som en social revolution då hemmadöttrarna och andra unga kvinnor lämnade modernäringen "för att bli delaktiga i de efter lantliga begrepp betydande kontantinkomster som industri, hantverk och huslig verksamhet kunde erbjuda".⁷⁰

Denna revolution fick som följd att den redan tidigare hårda arbetsbelastningen på de kvarvarande kvinnorna ökade. Den gamla självhushållningens försvinnande påverkade även jordbrukskvinnornas situation. Hushållsarbetet blev likartat det husliga arbetet i städer och industrisamhällen, men underlättades inte av några arbetsbesparande anordningar i samband med att arbetsstyrkan reducerades. 1937 års utredning om det mindre jordbrukets arbetsförhållanden och bostadsutredningen från 1935/36 understryker både den synnerligen hårda arbetsbelastningen som åvilade kvinnorna samt de undermåliga bostäderna, helt utan arbetsbesparande utrustning. 1937 års utredning ser som orsak "bristande insikter och förståelse" t ex att hemarbetet inte var produktivt och att det därför ägnades mycket lite intresse åt reformer i hemmen, särskilt från männens sida. Flykten av unga kvinnor från landsbygden ses i detta sammanhang. 1938 års befolkningskommission konstaterar att den arbetsglädje som fanns knuten till "de gamla produktiva hushållsbestyren"; bakning, slakt, brygd, stöpning, vävning mm, alltmera försvunnit och att hushållsarbetet blivit enformigt och mindre lockande. Den reducerade arbetsstyrkan och den stora tidsåtgången för "improduktiva men samtidigt slitsamma sysslor" spelade in.⁷¹ En hypotes om jordbrukskvinnorna och politiken kan utgå från detta resonemang:

Den ökade arbetsbörda som strukturomvandlingen av samhället gav upphov till, innebar att jordbrukskvinnorna hårdare bands till sin roll som dubbelar-

betande producenter-reproducenter. Den manliga dominansen över "utelivet", över politik och nomineringar, gav inte kvinnorna några möjligheter att etablera sig politiskt. Det patriarkat som fanns kunde dock ej hindra den kvinnliga organiseringen då denna väl hade börjat. Tvärtom gick organiseringsarbetet mycket snabbt. Behovet hos kvinnorna att söka kollegialt stöd ökade naturligt nog, eftersom arbetsstrycket ökade parallellt med medvetenheten om att andra samhällsgrupper hade det bättre. Patriarkatet kunde således inte hävda sig som hinder för kvinnoorganiseringen men kunde fördröja det kvinnliga politiska genombrottet under lång tid. Kvinnoorganisationens sociala och fackliga inriktning var dess grundval. Genom den kunde ständigt återkommande krav ställas på ökat politiskt deltagande och den egna partiorganisationen kunde påverkas att agera i frågor som var särskilt angelägna ur kvinnosynpunkt. Männens godkännande av den kvinnliga organiseringen var en förutsättning för jordbrukskvinnornas politiska aktivering men detta gav ett växelspel. Rösträtten gjorde kvinnorna politiskt viktiga och härigenom kunde de ställa politiska krav.

Den utveckling och de orsakssammanhang som skisserats ovan, återfinns inte i kvinnohistoriska översikter. Den så vanliga kopplingen av kvinnorollens förändring till industrialiseringen är inte särskilt lämplig som direktförklaring då det gäller jordbrukets kvinnor. Än mindre lämpar sig motsatsförhållandet produktion-reproduktion som förklaringsmodell. Självfallet påverkade industrialiseringen också jordbrukskvinnornas situation men med en senare och annan effekt än vad som gäller för arbetarkvinnorna och borgerskapets kvinnor. Diskussionen om särart eller likhet blir närmast irrelevant om den knytes till deltagande i produktionen och jordbrukskvinnorna blir subjekt i resonemanget. Det var inte deltagande i produktionen som gav inträde i politiken. Jordbrukskvinnorna, liksom de flesta andra kvinnor, intog en särställning då det gällde *reproduktionen*, en särställning som skapade problem att delta i det politiska livet eftersom den var parallell med ett delat ansvar för produktionen. För andra kvinnogrupper har särställningen medfört problem att delta i produktionen. Det är i så fall inte avskildheten från eller deltagandet i produktionen som påverkat det kvinnliga politiska beteendet, utan särställningen ifråga om reproduktionen. Jordbrukskvinnornas situation styrker det riktiga i synsättet. Eftersom de uppenbarligen var betydligt fler i förvärsarbetande position än vad kvinnoforskningen oftast utgått från, framstår en historieskrivning som bortser från detta som haltande och ofullständig.

Christer Winberg har nyligen i *Historisk Tidskrift* kommenterat den historiska antropologins metodproblematik. Han kritiserar bl a Jonas Frykman och Orvar Löfgren för brister i källkritiken. "Många 'kulturanalytiker' verkar ointresserade av att konfrontera sina påståenden med material som skulle kunna verifiera eller falsifiera dem". Winberg menar att man inom "kulturanalysen" knappast kan upptäcka någon som helst utveckling mot ett mer systematiskt arbets sätt, där det anges hur och varför man valt ett visst källmaterial och där man konsekvent redovisar och diskuterar fall som talar emot den tes man driver.⁷²

Kvinnoforskningen ses gärna av kvinnoforskare som ett korrektiv till den tidigare forskningen och som ämneskritisk mot manligt dominerade teorier och metoder. Historien har tidigare betraktats ur ett manligt perspektiv vilket innebär en tonvikt på det offentliga livets angelägenheter och en värdering utifrån produktionens behov. Det kvinnospecifika, reproduktionens organisation, kan nu lyftas fram och alla typer av jämförelser mellan kvinnor kan göras och olika perspektiv kan anläggas. Den väsentliga rollen för kvinnoforskningen som ett nytt paradig, vilket balanserar och kompletterar tidigare forskning, är så uppenbar att den inte kan ifrågasättas. Däremot kan invändningar resas mot vissa synsätt inom det kvinnohistoriska fältet.

Det finns en uppenbar tendens att i valet av undersökningsobjekt och frågeställningar utgå från arbetarkvinnor eller "borgerliga" kvinnor, vilket givetvis är helt i sin ordning om man inte bygger upp förklaringsmodeller eller en historisk periodindelning med generell giltighet på basis av detta. Kvinnoforskaren löper givetvis samma risk som den traditionelle manlige forskaren att utgå från kronocentriska och etnocentriska perspektiv då det gäller val av forskningsobjekt, metod och källmaterial. Christer Winbergs anmärkning mot Frykman-Löfgren kan emellertid inte ges någon motsvarighet vad gäller kvinnohistorikerna eftersom det, som framgått, finns kvinnohistoriker som redovisar motsägelsefullheter i materialet. Man kan dock ana en tendens att det nya paradigmet ger inspiration till alltför generaliserande slutsatser och förklaringar samt i vissa fall till okritiskt anammande av passande fakta. Felaktigheterna i förvärvsstatistiken understryker det sistnämnda.

De förklaringsmodeller som har använts här ifråga om jordbrukets kvinnor har formulerats på basis av andra undersökningar. Vissa passar inte alls och andra passar delvis på jordbrukskvinnorna. Slutsatsen är att de bör modifieras och generaliteten tonas ner. Man kan naturligtvis ifrågasätta det lämpliga i att utgå från jordbrukets kvinnor då man testar teorier kring kvinnor och politik men finns det någon annan kvinnogrupp som är lämpligare? Det speciella med de förvärvsarbetande jordbrukskvinnorna, förutom att de var betydligt fler än man trott, var ju att de inte överensstämmer med schablonen om den gifta kvinnans avskildhet från produktionen och att de avviker från den traditionella inriktningen mot industriarbetets och borgerskapets kvinnor. Det gör dem kanske särskilt intressanta som undersökningsobjekt och jämförelsegrund.

Noter

1. Kyle G (1980).
2. Ibid, Qvist G (1980), s 46. Rapport till Förenta Nationerna etc, s 14.
3. Eduards M (1985).
4. Eduards M (1977) och (1980). Dahlgren A—Elgström O—Larsson H A (1985). Streifert H (1983). Carlsson C (1986). Petersen A (1984).
5. Dahlerup D (1985). Hedlund-Ruth G (1984). Hellevik O—Skard T (1985). Ås, B (1981).
6. Qvist, G (1974).
7. Jonasdottir A G (1984).
8. Nyberg A (1987). Se t ex — SOU 1975:90, Berglind H m fl (1978), "Siffror om kvinnor och män" (1979), Pettersson M (1981), Jonung C (1982), Drambo L m fl (1985), Gustafsson S m fl (1985).
9. Wohlin N (1909).
10. Carlsson S (1966).
11. Silenstam P (1970).
12. Nyberg A (1987), s 57.
13. Krantz O—Schön L (1983).
14. Ibid s 59 f. Se även — Jonsson S, m fl (1971), Löfgren O (1977), Bengtsson F, m fl, Boqvist, A (1983), Wallensteen-Jaeger R (1983), Gaunt D (1983).
15. SOU 1932:14.
16. Nyberg A (1987), s 59 f.
17. Ibid, s 61.
18. Folkräkningen 1930. Jmf Carlsson S (1966) s 283 och 295. Tillsammans utgjorde kvinnliga företagare, biträden, arbetare och "husmödrar" inom jord- och skogsbruk 799 000 personer år 1930. Antalet yrkesutövare i övrigt var mindre än 2,5 miljoner.
19. "Kvinnors röst och rätt", kap "Kvinnorna i de politiska partierna" samt Eduards M (1976), s 50 f.
20. Larsson H A (1985) s 42 f. Bildandet av Landsbygdens Kvinnoförbund finns skildrat mer detaljerat i Elgström O—Larsson H A (1983).
21. Ibid, s 55 och 76 f. SLKF:s protokoll, årsböcker och verksamhetsberättelser innehåller otaliga uppgifter om den organisatoriska uppbyggnaden och utvecklingen.
22. Qvist (1980), s 46 f.
23. Ibid, s 32 ff och *Landsbygdens Kvinnotidning*, provnummer 1921. De ideologiska aspekterna är behandlade i Larsson H A (1985), s 104—116.
24. *Landsbygdens Kvinnotidning*, provnummer 1921.
25. Ibid, 1921:1.
26. Ibid, 1921:1 och 4 samt 1922:4. Larsson H A (1985), s 35.
27. Höglund D: *SLKF:s årsbok 1934*, s 7.
28. Se t ex M Leijon i *SLKF:s årsbok 1937*, s 7: "Vi måste ta del av det organisationsarbete som männen nu ensamma och under stora svårigheter håller på att utföra" och i *Hallands Nyheter* 7/7 1932.
29. *SLKF:s årsbok 1937*, s 7.
30. I 1930 års val utövade 57% av kvinnorna sin rösträtt i stadsfullmäktigevalen men endast 44% i kommunalfullmäktigevalen. Kommunala valen *SOS* 1930 och 1931, s 44 resp 59.
31. "Till dig du svenska bondkvinna" av M Leijon, *Bondeförb Medblad* 1932:1. Jmf Larsson H A (1980), s 143—145.
32. *SLKF:s årsbok 1933*, s 3.
33. Kyle G (1980), s 358 f. Resonemanget är ett exempel på hur den felaktiga statistiken spelat in. Genom att jordbrukskvinnorna inte undersökts har felet heller inte upptäckts.

34. Carlsson C (1986), s 9.
35. Hirdman Y (1983), s 62 ff.
36. Qvist, G (1980), s 46 ff.
37. *Landsbygdens Kvinnotidning* 1922:2.
38. Larsson H A (1985), s 129.
39. För resonemang kring "The Gender System", se Lipman-Blumen J (1984).
40. Hirdman Y (1985), s 127 ff.
41. *Ibid*, s 136.
42. Se fotnot 14 och Åkesson L, s 381.
43. Jmf Carlsson C (1986), s 259.
44. Eduards M (1977), s 79.
45. *Landsbygdens Kvinnotidning* 1922:2.
46. *Ibid*, 1921:1.
47. Larsson H A (1985), s 88—94.
48. *SLKF:s verksamhetsberättelser*.
49. *SLKF:s årsbok* 1942, s 29.
50. *Budkavle* 1953:11.
51. Carlsson-Wetterberg C (1987), s 19 f.
52. Carlsson C (1986), s 276.
53. Humphries, J (1980), s 150, 154. Carlsson C (1986), s 27.
54. Hartmann H (1981), s 7.
55. Ås, B (1976), s 98. Se även Ås B (1975), s 142—161.
56. Halsaa Albrektsen B (1977), s 23 ff. Om kvinnokultur, se exempelvis Haukaa R (1982), Ve H (1978), Ås B (1982).
57. Jonasdottir (1984), s 15.
58. *Landsbygdens Kvinnotidning* 1923:3.
59. Gustav Z Hedenström; *Landsbygdens Kvinnotidning* 1922:3.
60. *SLKF:s årsbok* 1937, s 8.
61. Begreppet "bonderomantik" behandlas i Torstendahl R (1969) och i Larsson H A (1980).
62. *Budkavle* 1948:7.
63. Höstkonferens 1962, Förbundsstyrelseprotokoll.
64. Larsson H A (1985), s 114 ff.
65. Streiffert H (1983), s 10.
66. *Ibid*, s 20—25.
67. Merton, R (1966), s 299 f.
68. Streiffert H (1983), s 25 f.
69. Eduards M (1977), s 73 ff. Lipset S (1966), s 141 f och 158.

Bland de politiska delförklaringarna kan nämnas själva politiken, som varande något ointressant eller okvinnligt och de politiska institutionerna, vilkas valsystem och rösträttsregler begränsar möjligheterna för kvinnor att nå ökad delaktighet. De socioekonomiska delförklaringarna kan vara *utbildningen*, låg utbildning är ett självklart hinder, *arbetet*, kvinnor är traditionellt hänvisade till vissa yrken och *familjen*, där många faktorer såsom barnens antal och ålder, makens eventuella uppoffringar, inkomst etc, påverkar. Helhetsförklaringarna delar Maud Eduards in i dels den mänskliga sociala miljö och dels den mänskliga naturen. Den förstnämnda förklaringen pekar på att kvinnans roll är historiskt och socialt betingad. Ett socialistiskt synsätt innebär att kapitalismen betraktas som orsak och könskampen kan därigenom ses som en del av klasskampen. Har man ett feministiskt synsätt betraktas patriarkatet som orsak. I båda fallen anses samhället konservera könsrollerna och därmed kvinnans underordnade ställning, varför punktåtgärder inte duger. Det fordras en helhetslösning så att samhället reformeras i grunden (Eduards, M (1977), s 115 ff).

70. Carlsson S (1866), s 36, Sten Carlsson använder termen "en revolution i det tysta".
71. *SOU* 1938:15, s 194. *SOU* 1939:6, 6—15. *SOU* 1945:63.
72. Winberg C (1988), s 18—20 angående Frykman J—Löfgren O (1979).

Källor och litteratur

Offentligt tryck

SFS 1918:1002

SOS 1930 och 1931

SOU 1932:14, 1938:15, 1939:6, 1945:63 och 1975:90

Folkräkningen 1930

Organisationsmaterial

Bondeförbundets Medlemsblad

Budkavle till landsbygdens kvinnor

Landsbygdens Kvinnotidning

SLKF:s verksamhetsberättelser

SLKF:s årsbok

Tidningar

Hallands Nyheter

Litteratur

Berglind H.—Rundblad B., *Arbetsmarknaden i Sverige i ett sociologiskt perspektiv*, Stockholm 1978

Boqvist A., "Myten om bondsverige", *Forskning och framsteg* 1983:1

Carlsson C., *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880—1910*, Lund 1986

Carlsson-Wetterberg C., "Var arbetarrörelsen patriarkalisk?", *Tvärnsnitt* 1987:3

Carlsson S., "Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866", ur *Samhälle och riksdag*, Stockholm 1966

Dahlerup D., "Blomster & spark, samtaler med kvindeliga politiker i Norden om deras historiske rolle — og deres daglighet", *Nordisk ministerråd*, Stockholm 1985

Dahlgren A.—Elgström O.—Larsson H.A., *Kvinnor påverkar*, Falköping 1985

Drambo L.—Bark A., *Kvinnor i framtiden*, Stockholm 1984

Eduards M., *Kvinnor och politik*, Uddevalla 1977

Eduards M., *Kvinnorepresentation och kvinnomakt*, Forskningsrapporter 1980:2, Stockholms universitet, statsvet. inst.

Eduards M., "Kvinnor och politik i Norden", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1985:2

Elgström O.—Larsson H.A., "Ett kvinnoförbund bildas — Hur och varför Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund (SLKF) uppstod", ur Dahlgren A.—Elgström O.—Larsson H.A., *Landsbygdskvinnor organiserar sig*, Genarp 1983

Frykman J.—Löfgren O., *Den kultiverade människan*, Lund 1979

Gaunt D., *Familjeliv i Norden*, Stockholm 1983

Gustafsson S.—Lantz P., *Arbete och löner*, Stockholm 1985

Halsaa Albrektsen B., *Kvinner og politisk deltakelse*, Oslo 1977

Haukaa R., "Kommentarer till begrepet kvinnekultur", ur Berg A.M.—Berge Å.—Kalleberg A.—Leira A. (red), *I kvinners bilde. Bidrag till en kvinnesosiologi*, Oslo 1977

Hartmann H., "Kapitalismen, patriarkatet och könssegregeringen i arbetet", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1981:1—2

Hedlund-Ruth G., *Kvinnor i kommunalpolitiken — villkor och upplevelser. En studie av en svensk kommun*, del 1 och 2, papper presenterat vid Statsvet. förbundets årsmöte i Umeå, oktober 1984

Hellevik O.—Skard T., *Norske kommunestyre — plass for kvinner?*, Oslo 1985

- Hirdman Y., "Mellan likhet och särart — kvinnörörelsens historia i ett annat perspektiv", ur *Rapport från ett kvinnouniversitet — Vetenskap, patriarkat och makt*, Lund 1983
- Hirdman Y., "Kvinnostراتيجier för makt", ur *Makt och kön — JÄMFO Rapport nr 2*, november 1985
- Humphries J., "Class Struggle and Persistence of the Working-Class Family", ur (Amsden red.) *The Economics of Women and Work*, 1980
- Jonasdottir A.G., *Kvinnoteori. Några perspektiv och kvinnoproblem inom kvinnoforskningens teoribildning*, Högskolan i Örebro, Skriftserien 32, 1984
- Jonsson S., *Minnesbok över den svenske bonden*, Stockholm 1971
- Jonung C., "Kvinnorna i svensk ekonomi", ur (Södersten red.) *Svensk ekonomi*, Stockholm 1982
- Krantz O.—Schön L., "Ekonomisk utveckling i Sverige. Ny syn på exporten", *Forskning och framsteg* 1983:1
- Kvinnors röst och rätt*, Stockholm 1969
- Kyle G., *Gästarbetarska i manssamhället*, Lund 1979
- Kyle G., "Kvinnan under 1900-talet — konflikten mellan produktion och reproduktion", *Historisk Tidskrift* 1980:3
- Kyle G. (red.), *Handbok i svensk kvinnohistoria*, Malmö 1987
- Larsson H.A., *Partireformationen — från bondeförbund till centerparti*, Lund 1980
- Larsson H.A., "Husmor blir politiker — om Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund", ur Dahlgren A.—Elgström O.—Larsson H.A., *Kvinnor påverkar*, Falköping 1985
- Lipman-Blumen J., *Gender Roles and Power*, 1984
- Lipset S., *Den politiska människan*, Stockholm 1966
- Löfgren O., "Potatisfolket levde av nästan ingenting", *Forskning och framsteg* 1977
- Merton R., *Social Theory and Social Structure*, New York 1966
- Nyberg A., "Vad är förvärvsarbete?", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1987:1
- Petersen A., "The Gender-Sex Dimension in Swedish Politics", *Acta Sociologica* 1984, 1:3—17
- Pettersson M., *Deltidsarbetet i Sverige*, Arbetslivscentrum, Rapport 23, Stockholm 1982
- Qvist G., *Statistik och politik. Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden*, Stockholm 1974
- Qvist G., "Om periodindelning i kvinnohistorien", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1980:1
- Rapport till Förenta Nationerna över kvinnornas status i Sverige*, Stockholm 1968
- Samuelsson C.-O., *Torpare i Halland*, Halmstad 1982
- Siffror om män och kvinnor*, SAF/Ptk-nämnden för jämställdhet i arbetslivet, Stockholm 1979
- Silenstam P., *Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870—1965*, Stockholm 1970
- Streiffert H., *Studier i den svenska kvinnörörelsen*, Göteborg 1983
- Torstendahl R., *Mellan nykonservatism och liberalism*, Uppsala 1969
- Wallensteen-Jaeger R., *Torparnit och statarflit när seklet var ungt*, Stockholm 1983
- Ve H., "Kvinnekulturen i ett klassperspektiv", *Sociologisk forskning* 1978:3
- Winberg C., "Några anteckningar om historisk antropologi", *Historisk Tidskrift* 1988:1
- Wohlin N., *Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900*, ur Emigrationsutredningen, bilaga IX, Stockholm 1909
- Åkesson L., "Veta sitt värde", ur (Frykman-Löfgren red.) *Moderna tider — vision och vardag i folkhemmet*, Malmö 1985
- Ås B., "On Female Culture, an attempt to formulate a theory of women's solidarity and action", *Acta Sociologica* vol. 18, 1975:2—3
- Ås B., "Forsörgerrolle, kvinnekultur og kvinners utdannelse — og yrkesønsker", ur (Grønseth red.) *Familie og kjønnsroller arbeid — forsørgelse — likestilling*, Oslo 1976
- Ås B., *Kvinner i alle land*, Oslo 1981
- Ås B., "Tillbakeblikk og sideblikk på begrepet kvinnekultur", ur Haukaa R.—Hoel M.—Haavind H. (red.), *Kvinneforskning: Bidrag till samfunns-teori*, Oslo 1982